

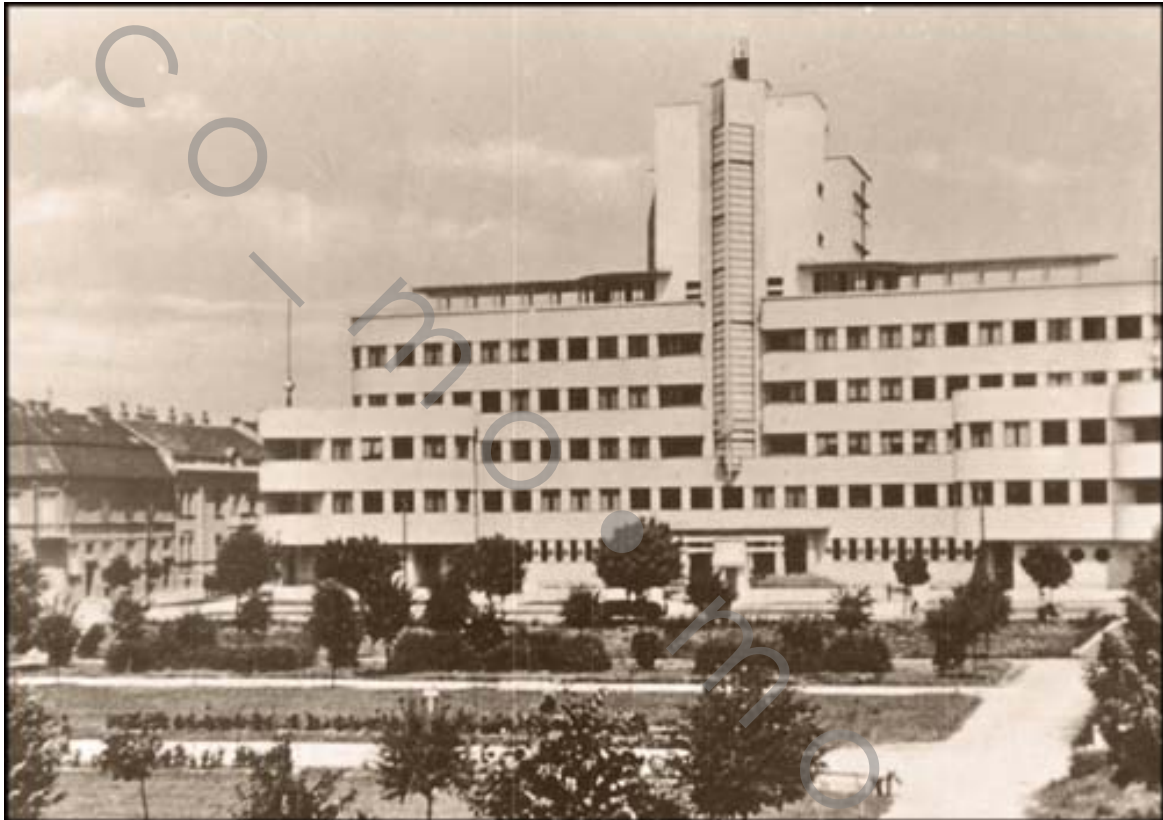
do■co_■mo_■mo_србија

међународна радна група за
документацију и заштиту
грађевина, места и целина
модерног покрета

Минимални документациони досије 2003

Саставила: национална радна група Србије

0.1 ФОТОГРАФИЈА ОБЈЕКТА

- 0.1. **Наслов фотографије**
Зграда Команде ратног ваздухопловства у Земуну
- 0.2. **Извор**
архива архитекте Драгише Брашована, Народни музеј у Вршцу
- 0.3. **Датум**
1935. година

Шифра у локалној бази података
DEF-RS-011-a-0001

1.	ИДЕНТИТЕТ ОБЈЕКТА	
1.1	Данашњи назив објекта Команда ратног ваздухопловства и противваздушне одбране	3
1.2	Варијантни или претходни/оригинални назив Команда ратног ваздухопловства; Команда југословенског ратног ваздухопловства и противваздушне одбране	4
1.3	Назив улице и број Трг ЈНА бр. 12	5
1.4	Град Београд	6
1.5	Општина Земун	7
1.6	Поштански број 11080	8
1.7	Држава Република Србија (изграђена у Краљевини Југославији)	9
1.8	Позиција у оквиру глобалног позиционог система 44°50'29.5"N, 20°24'47.2"E	10
1.9	Класификација/типологија DEF – војни објекти: војни управни објекат	11
1.10	Статус и датуми заштите Зграда Команде ратног ваздухопловства проглашена је за културно добро - споменик културе, Одлука бр. 633 – 1549/2007, од 22. 03. 2007. год. Влада Републике Србије („Службени гласник РС“ бр. 30. од 27. 03. 2007. год.)	12
2	ИСТОРИЈАТ ОБЈЕКТА	
2.1	Оригинални нацрт/намена У праћењу општих одредница развоја модерне српске архитектуре зграда Команде ратног ваздухопловства у Земуну заузима истакнуто место. Иако је још увек ван домашаја детаљнијег интересовања стручне јавности јер је као једна од врховних државних и војних институција по природи свог деловања и потреба безбедности затворена за истраживаче, извесни продори у тумачењу њеног културно-уметничког статуса забележени су у протеклих неколико година. Једно је од три најзначајнија остварења истакнутог архитекте Драгише Брашована (Вршац 1887 – Београд 1965) изведено у маниру експресивног схватања модерне архитектуре, средином треће деценије 20. века. О везаности карактера архитектонског развоја са карактером политичких догађаја говори чињеница да је грађевина подигнута на иницијативу краља Александра I Карађорђевића, за потребе нове Команде ваздухопловства КСХС.	13
2.2	Датуми: наруџбина/завршетак Изградња Палате команде ваздухопловства планирана је на месту старе зграде Војне команде са помоћним објектима из 1738. године, у Главној улици у Земуну. Подизање објекта било је под покровитељством краља Александра, па је	14

испоштована његова жеља да се делови старог здања уклопе у састав нове зграде. Са припремањем терена почело се 1934. године, а радови на новом објекту трајали су око две године. За годину изградње узима се 1935. Ипак, грађевина је комплетно завршена и постала оперативна 1936. године, пресељењем Команде ваздухопловства из Новог Сада. Њен изглед и величина одређени су местом на коме се налази и карактером струке којој је намењена. Форме су прилагођене простору, условима војне организације и врсти пројектног задатка. Потребно је било објединити органе ваздухопловне делатности у јединствену војну грађевинску организацију са централизованим руководственим системом. Због специфичних потреба Ратног ваздухопловства, Команда је морала бити један од дугорочних пројеката који ће у крајњем облику представити грађевину у исто време ексклузивну, елитну и општу. Осим ове зграде, за смештај команде коришћена је и зграда Земунске војне команде, у којој је од 1936. године до Другог светског рата било седиште Команде морнарице.

- 2.3 **Пројектанти архитектуре и други пројектанти** 15
Намера да се направи модеран објекат државне управе у коме има нешто од хармоније, реда и смирености класичне архитектуре представљала је приоритетни задатак. Осим склоности ка модернистичком усвајању и прихватању нових материјала, форми и изражаја, архитекта Брашован се приликом израде овог пројекта ангажовао и на пројектантском, и на урбанистичком и на естетском плану. Трошкови изградње износили су око 16 милиона динара и на њој је радило око 400 радника.
- 2.4 **Остале особе или догађаји везани за објекат** 16
Наручилац: краљ Александар I Карађорђевић
Формирањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца настало је ново ваздухопловство и нови центар авијације, Нови Сад. Године 1927. основана је и Команда ваздухопловства у Новом Саду. Осам година касније добила је нову зграду, у Земуну.
- 2.5 **Значајне измене са датумима** 17
Након Другог светског рата на објекту нису вршене значајније интервенције до осамдесетих година прошлог века. У рату је део који излази на Главну улицу преуређен од стране немачке војске за потребе болнице, односно прихватилишта за рањенике. Већа оштећења зграда је претрпела током бомбардовања Савезне Републике Југославије 1999. године. Део порушен у бомбардовању је делимично обновљен, али изложен пропадању.
- 2.6 **Данашња намена** 18
Највећи и најрепрезентативнији део грађевине порушен је у бомбардовању почетком априла 1999. године, па је Команда пресељена у суседни објекат на коме није било већих оштећења. Тај објекат је данас једини функционалан и ту је, осим Команде РВ и ПВО, смештен и Дом ваздухопловства са рестораном и летњом баштом, биоскопском двораном и изложбеним салоном. У приземљу се налази и део војне штампарије и Музеј војног ваздухопловства.
- 2.7 **Постојеће стање** 19
Друштвене промене нису имале утоцаја на преобликовање функције грађевине, али политичка збивања јесу. Задржала је своју првобитну намену упркос томе што велики део објекта не може да се користи. На иницијативу управних органа ваздухопловства Републике Србије, лево бочно крило је адаптирано и враћена му је функција коју је имало након завршетка Другог светског рата. Користи се задњи део објекта, близу улаза у Дом ваздухопловства, и две просторије у заобљеном крилу које излазе на главну

фасаду. У просторији на првом спрату смештен је кабинет начелника штаба КРВ и ПВО, а у просторији на другом спрату је кабинет команданта РВ и ПВО и до њих води посебан бочни улаз. С обзиром на много нерешених питања из области просторне структуре и распореда у ентеријеру, намеће се као неопходан приступ темељнијег проучавања сачуване изворне грађе, уз дозволу да се прегледају оригинални планови архитекте Брашована, како би се сачинила визија обнове и будућег уређења.

3 ОПИС

3.1 Општи опис

20

Монументална грађевина, која је по својим димензијама својевремено представљала највећи објект у Земуну, и данас је значајан сегмент просторно-културног језгра града. Представља објект стамене масе са мирним, наглашено хоризонтално потенцираним ритмовима које су чинили прозори и међупрозорске и поткровне равне површине зидова. Конципирана је као блок-зграда, четвороугаоне основе, са унутрашњим двориштем, али и као део веће урбанистичке целине коју су чиниле зграда Земунске војне команде, са којом је спојена пролазом, и касарна у парку у непосредној близини. Симетрични волумен главног дела објекта прекинут је заобљеним бочним ризалитима, истуреним у односу на основни габарит, и вертикалном кулом изнад главног улаза. Фасаде су оживљене уједначеним отворима и архитектонским детаљима на истакнутим деловима конструкције. У оквиру главне фасаде, то су кула висока 36 метара, изразито експресионистичке концепције, и колосални монументални ред стубова, као контратежа доминантној вертикали куле. Визуелном и симболичком значају бочне фасаде доприноси фигура Икара, рад вајарке Злате Марков, постављена на то место 1938. године.

Унутрашњост зграде Команде ратног ваздухопловства је била функционална, али прилично једноставна. У улазном делу налазио се пространи хол са пријавницом, салом за посете и простором за дежурног официра. Из хола се долазило до платоа одакле је велико и широко степениште са зиданом оградом водило на спратове.

3.2 Конструкција

21

Структуру грађевине одликују три волумена. Сваки појединачно даје допринос културно-историјском значају објекта, без обзира што су у завршном потезу обједињени заједничком фасадом, како би читава композиција добила утисак одмерености и складности који одговара њеној функцији. То су средишњи и највећи део објекта са унутрашњим двориштем, масивна кула на средини и заобљена крила на бочним странама.

Конструктивно решење добијено је уклапањем и прожимањем ова три волумена у динамичном односу хоризонталних и вертикалних ритмова. То се најбоље може видети на главном pročелу јер је тростепено решено. Видна спољна симетричност хоризонталног распореда отвора и вертикалног торња постигнута је композиционим решењем фасада. Волумен највећег дела објекта је дефинисан уједначеним масама. Изнад високог приземља је целина од четири спрата, чија је монументалност наглашена размерама и архитектонским детаљима. Ликовну форму главне фасаде изражава колониада монументалних стубова лево и десно од улаза у објект, тракасти прозори партера, углови решени у балконима, увученост приземља на бочним крилима у односу на главну архитектонску масу и наглашено профилисани испуст торња. Отвори су сасвим једноставни, правоугаони и кавдратни, складно распоређени и нису акцентовани детаљима архитектонске пластике. Завршни део чеоне стране објекта окренуте ка тргу носи експресионистичке ознаке, перголе. Постављене су с обе стране куле да би ублажиле строгост објекта и монументалност доњих спратова.

Бочна крила су истурена у односу на основни габарит зграде. Уздигнута су од тла комбинацијом пилотиса и увученог приземља, које обавља функцију сокла. Због тога је у првом плану вешта усклађеност оштрих и облих форми њихових фасада и углова, а у другом су видљиви волумени приземља, цилиндрични стубови, мало повучени у односу на раван фасаде, и кружни прозори, једна од основних карактеристика модернизма, али и Брашовановог архитектонског речника.

Структурално решење куле је јединствена и потпуно савремена целина у којој има нечег лично Брашовановог, што остале принципе модерне архитектуре чини мање битним. Кула има модеран, кубистички, асиметричан облик, али функционалан. Комбинована је са основом у облику латиничног слова „У“, још једне карактеристичне и у овом периоду допадљиве одлике модернизма.

У организацији спољашње архитектуре могуће је прочитати положај унутрашњих просторија, распоређених у низу који прати регулационе линије улица и трга, око унутрашњег дворишта, спајајући се у нивоу куле. У складу са начелима модернизма, унутрашњост је доста функционална, са пространим канцеларијама и кабинетима на сваком спрату и на угловима према главном улазу. Просторије имају високе плафоне (око 3 метра). Прозори су дупли, углавном двокрилни, ходници су кружни на прва три спрата, док су на четвртом правоугаони, због додељивања тог простора оперативном центру. Улаз је био богатије решен, украшен мермером, у ходницима је на поду био терацио, а у канцеларијама паркет.

3.3 Контекст

22

Осим зграде Земунске војне команде, ову просторно-урбанистичку целину чинила је и касарна у којој су биле смештене приштапске и помоћне јединице КРВ и ПВО. Налази се у непосредној близини Команде, на источном ободу земунског парка, а наспрам католичког фрањевачког самостана и цркве. Сазидана је средином 19. века и увек је била војна касарна. У оквиру ове касарне налази се једна од најстаријих зграда у Земуну, с краја 18. века. Обе зграде су биле део војног логора и простор кроз који је сваки путник из тадашње Турске морао да прође пре уласка у Аустроугарску.

4 ВРЕДНОВАЊЕ

4.1 Техничка вредност

23

Значај и обим овог задатка одражавао се и кроз организацију и дефинисање органа војне службе, којем објекат превасходно служи. Сходно томе, његова реализација посматрана је као значајан допринос и модернизацији архитектонске струке и модернизацији војске. Овде је сакупљено мноштво ранијих тема и обликовних израза које су кулминирале у завршном краку, кули. У историографским приказима Команде ваздухопловства може се приметити полемика коју је стварало питање порекла куле као средишњег мотива прочеља, што је резултирало расправом око проблема позајмица у архитектури, ако се има у виду да је уметничка оригиналност била главна брига сваког аутора. Овај објекат поседује сва три принципа којима Братислав Стојановић описује модерну српску архитектуру – функционално је коректна, ликовно јасна и у амбијенту старог градског језгра зналачки постављена.

4.2 Друштвена вредност

24

У најширем смислу, архитектура представља креативно окружење које ствара човек, а односи се на грађевине, слободан простор, инфраструктуру и окружење. Стога је и високи архитектонски квалитет изграђеног простора јавни интерес и захтева развијену друштвену свест. Средином треће деценије 20. века, у остваривању замисли експерименталног колективизма, политички лидери су архитектуру видели као основно средство изражавања мисли, воље и

намера. То је случај и са овим објектом. Колико год изражавао Брашованово стваралачко опредељење на врхунцу каријере, представљао је и моменат ослобађања архитектуре од потребе стварања искључиво слика и облика у корист испуњења функционалних принципа савременог градитељства. Осим значаја додељеног сазнањем да је први и једини објекат подигнут за потребе смештаја Команде ратног ваздухопловства уједињене државе, значајан је и због архитектуре која мења однос између објекта и идеје, односно форме и садржаја.

4.3 **Културна и естетска вредност**

25

Зграда Команде ваздухопловства у Земуну поседује изразите архитектонске и културно-историјске вредности. Брашован не заборавља стилске одлике историјске архитектуре, али прати уметничка струјања на европској сцени. Приметан је његов покушај да задржавајући строги академски изглед корпуса укине академску орнаментацију и примени модернистичка изражајна средства, али у оној мери у којој ће српска средина моћи да их прихвати. Фасада је најизраженији пример естетике модернизма. Символизам је присутан, али на уздржан начин и у границама које не форсирају функцију да би занемариле конструкцију.

4.4 **Историјска вредност**

26

Објекат је под заштитом као културно добро. Приметни су покушаји током последње деценије да се обнови и оспособи за коришћење. Сем финансијског момента, друга важна чињеница која успорава овај процес јесте једна заостала неексплодирана бомба у темељу испод куле. Истрајавајући у различитим историјским, политичким и друштвеним периодима као синоним за сталност и озбиљност, идентитет, представљање и начин живота и рада војске Србије (Југославије), зграда заслужује пажњу не само уметника и тумача уметности, већ и шире друштвене јавности. Мада је њена физичка структура у веома лошем стању, сачувала је бројне трагове своје историјске важности. Између осталог, у њој је договорен државни удар 1941. године између генерала Душана Симовића и генерала Боривоја Мирковића, након чега је дошло до рушења владе Цветковић-Мачек.

4.5 **Генерална оцена**

27

Зграда Команде ваздухопловства поседује изразите обликовне, историјске и социолошке вредности. Сведочи о појави и формирању модерне струје у архитектури Србије. Да је по основној стилској атрибуцији дело Модерне, потврђују прави углови, преовладавајуће равне безорнаменталне површине, колоне са елементима једноставно обликованих стубова, варирање неједнако димензионираних грађевинских волумена и кружни прозори. Упркос тежњи ка интегралном изразу, Брашован је успео да поменуте елементе замисли и пројектује као самосталне целине и да их организује у јединствен систем који функционише на формалном, симболичком и конструктивном нивоу и не нарушава амбијенталну вредност старог градског језгра Земуна.

5 **ДОКУМЕНТАЦИЈА**

5.1 **Главне референце**

28

1. Белић, Сава и др., *Развој оружаних снага Социјалистичке федеративне републике Југославије 1945-1985*. Позадина III (Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1988), 77-130.
2. Брашован, Софија. *Дело архитекте Драгише Брашована*. Семинарски рад. Универзитет у Београду. Филозофски факултет. 1984.
3. Дабижић, Александра, *Зграда Команде ваздухопловства*, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд, 2012.

4. Гудовић, Драган. „Мој пријатељ, Драгиша Брашован“. *ИТ новине*, бр. 720-721. Децембар. 1976.
5. Жупански, Станоје. *Драгиша Брашован, пионир југословенске архитектуре*. Рукопис. Архив САНУ. Зрењанин. 1966.
6. Кадијевић, Александар. „Живот и дело Драгише Брашована (1887- 1965)“. *Годишњак града Београда XXXVII* (1990): 141- 173.
7. Маневић, Зоран. „Живот једног градитеља.“ *ИТ новине*. Октобар. 1976.
8. Маневић, Зоран. *Појава модерне архитектуре у Београду*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду. Филозофски факултет. 1979.
9. Маневић, Зоран. *Лексикон неимара*. Београд: Грађевинска књига. 2008.
10. Прљевић, Снежана, „Земунски Икар под заштитом“, *Политика*, 30. 4. 2007.
11. Салингер, Игор, „Сто година узлета и падова, Ратно ваздухопловство Србије“, *Време*, бр. 1149, 10. 1. 2013.
12. Стаменковић, Александра, „Прилог проучавању архитектуре зграде Команде ратног ваздухопловства у Земуну“, *Зборник радова са научног скупа „Сто година српског војног ваздухопловства“* (2012):
13. Стојановић, Братислав. „Архитекта Драгиша Брашован.“ *Урбанизам Београда* 51 (1979): 17- 31.
14. Стојадиновић, Братислав. „Интервју са Драгишом Брашованом.“ *Вечерње новости* 293 (27. септембар 1954): 5.
15. Веб: www.paluba.info/smf/index.php?topic=21009.0

5.2	Визуелни материјал у прилогу
Архива архитекте Драгише Брашована, Народни музеј у Вршцу	29
5.3	Подносилац извештаја/датум
Александра Стаменковић, октобар 2015.	30